

HISTORIK: ČESKO-LICHTENŠTEJNSKÉ VZTAHY JSOU JEDINEČNÝM DĚJINNÝM FENOMÉNEM

Tomáš Knoz: Historik: česko-lichtenštejnské vztahy jsou jedinečným fenoménem. Presentace činnosti Česko-lichtenštejnské komise historiků v interview pro časopis Mendelovy univerzity Brno „Mendel-Green“, 1/2020, s. 18–21 (Rozhovor vedl Filip Vrána).

TEXT: Filip Vrána

FOTO: Filip Vrána, Archiv NPÚ

Česko-lichtenštejnské vztahy stále ovlivňují dějinné události z let 1620, 1918, a zejména roků 1945 i 1948. Na druhou stranu postupně na obou stranách přebírají rozhodování o vzájemných vztazích generace, které jsou s historickými událostmi spjaty jen nepřímo a které možná spíše nežli do historie budou pohlížet do budoucnosti. O tom jaká bude, máme svým způsobem my všichni ve svých rukou, říká spolupředseda Česko-lichtenštejnské komise historiků Tomáš Knoz, který v polovině listopadu osobně sledoval udílení zlaté medaile Mendelovy univerzity v Brně Aloisi z Lichtenštejna. Dědičný princ ji přebíral – podobně jako Constantin Kinský – za přínos k rozvoji vědy a vzdělávání, udržitelného zemědělství, lesnictví a kultury venkova.

Podle Knoze existuje více zemí, se kterými máme společnou historii. V případě Lichtenštejnska můžeme najít řadu specifik. Stačí se podívat na lichtenštejnský státní znak a s překvapením zjistíme, že se na něm vyskytují znamení tří historických zemí, které dnes leží na území České republiky: Slezska, Opavska a Krnovska. Podle historika jde tedy o to, jestli společnou historii budeme vnímat jako zátěž a budeme více tematizovat to problematické, a nebo ji budeme naopak vnímat v pozitivním slova smyslu jako společné dějiny. „*Lichtenštejnové působili v regionech, které v současné době do značné míry obhospodařuje Mendelova univerzita v Brně. Jde o dvě oblasti, jednak Lednicko-valtického areálu spjatého s kontinuitou dnešní Zahradnické fakulty, která navazuje na střední školu, kterou tam založili Lichtenštejnové. Druhou oblastí je Brněnsko mezi Pozořicemi, Vranovem a Křtinami, kde Lichtenštejnové vytvořili krajinný rámeček a kde se věnovali lesnictví, na což dnes univerzita také navazuje,*“ uvedl Knoz. Podle něj přes všechny problémy, které přineslo 20. století, je tu mnoho věcí, které bez ohledu na politiku a diplomatické vztahy „*nějakým způsobem fungují*“.

Lichtenštejnové byli rodem, který přišel z Německa do Rakous, kde si postavili hrad Lichtenstein asi 30 kilometrů od Vídně. Možná důležitější je 13. a 14. století, kdy významně expandovali do oblasti Moravského pole, tedy prostoru dotyku tří dnešních států: ČR, Rakouska a Slovenska. „*Aby se to mohlo stát, tak musíme zmínit expanzi českého krále Přemysla Otakara II. do Rakous. Jindřich z Lichtenštejna se s ním po určitém váhání spojil a získal od něj první jihomoravské panství, a sice Mikulov. To bylo startovací pole,*“ vysvětluje Knoz. Lichtenštejnům se následně podařilo na pomezí Dolních Rakous, jižní Moravy a dnešního západního Slovenska vytvořit struktury majetku, které překračovaly hranici a vytvářely něco, čemu profesor Knoz říká „*středověký euroregion*“. Z něj nejznámější je dvojdržava Lednice a Valtice. Valtice jako sídlo rodu ležely v Rakousku a Lednice na Moravě. Zemská hranice tehdy vedla tam, kde je dnes Hraniční zámeček, tedy napůl cesty mezi Valticemi a Lednicí.

Přeshraniční majetek tehdy problémem nebyl. Cizí rody, které chtěly na území českých zemí získat majetek, potřebovaly tzv. inkolát, tedy něco jako státní občanství. „*Museli slíbit věrnost zemskému právu. Když byli Lichtenštejnové ve Valticích, tak se řídili podle dolnorakouského zemského práva a když byli na Moravě, řídili se moravským právem a zasedali na zemském sněmu v Brně. Jeden ze znaků v Rytířském sále dnešní Nové radnice v Brně patří právě Hartmanovi z Lichtenštejna jako příslušníkovi*

moravské stavovské zemské obce. Mít statky na hranici, tomu říkám Lichtenštejnský model. Po nich to začaly dělat další rakouské rody, například Althanové známí z Vranova nad Dyjí. Tyto rody si vytvořily systém, který překračoval hranici. Tím se vytvářel region střední Evropy jakožto jednotný region a Lichtenštejnové k tomu dali podnět,“ popisuje dějinné souvislosti Knoz a uvádí další příklady široce rozkročených rodů. Pernstějnové měli statky na západní Moravě a východních Čechách, páni z Hradce v jižních Čechách a jihozápadní Moravě, ve Slezsku bylo něco podobného naprosto běžné.

„Mělo to i hospodářský význam. Když se někde neurodilo, mohla si to šlechta vynahrazovat jinde. Stejně jako dnes byly oblasti výhodné pro určitý typ zemědělské výroby. Docházelo tak k výměnnému obchodu. Rakouské víno se vyváželo na Moravu, opačným směrem v rámci jednoho rodu směřovaly ryby. Na Lednicku a Valticku chybělo kvalitní dřevo, ale Lichtenštejnové měli také Jeseníky. Tímto způsobem se zcela přirozeně vytvářely spojující dimenze v rámci střední Evropy, což bylo pro Lichtenštejny typické,“ vysvětluje Knoz.

Lichtenštejnové se postupně prosazovali do úřadů na Moravě a angažovali se zde jak hospodářsky, tak politicky a kulturně. Velký nástup rodu ztělesňuje Karel z Lichtenštejna na přelomu 16. a 17. století, který patřil k nejvýznamnějším oporám katolické strany v době českého stavovského povstání. Lichtenštejnové se podle historika Knoze prosadili jako poměrně konzervativní rod, který se zabýval krajinou. Vyšli z regionu jižní Moravy a postupně během staletí začali nabývat další majetky. Druhý výrazný krok spadá do 90. let 16. století, kdy se dva Lichtenštejnové oženili s dcerami posledního příslušníka starobylého moravského rodu pánů z Boskovic. Lichtenštejnové tehdy získali Bučovice, Úsov, Plumlov, Prostějov, a majetky na střední a částečně severní Moravě. Další statky získali v rámci konfiskací po roce 1620 nebo je dokupovali. Jde například o Moravskou Třebovou a majetky na severozápadě Moravy a v podhůří Jeseníků.

Rod se rozrůstal, jeho větve se rozmísťovaly po jednotlivých statcích a zámcích a začaly se zabývat i tím, jak je obhospodařovat a vytvářet image krajiny. K tomu docházelo podle Knoze v několika etapách. První je mezi lety 1600 až 1630 spojená s osobností Karla I. Ten začal stavět pozdně renesanční manýristické zámečky a upravovat s pomocí italských umělců, které po smrti císaře Rudolfa II. přivedl na Moravu, i krajinu. Tak se například vytvořila krajina kolem Lednice ve své primární podobě. Dodnes se z té doby zachovaly některé prvky v parku, například kašna ve francouzské zahradě.

Na první období navázali v éře baroka Karel Eusebius a Jan Adam Ondřej, kteří začali vytvářet velké barokní celky. Typický je zámek ve Valticích a lednické stáje, podobně jako torzo zámku v Plumlově podle návrhu Karla Eusebia, který byl amatérských architektem. *„Je to tak předimenzované, že se zámek ani nedostavěl,*“ uvedl Knoz. Třetí etapa spadá do přelomu 18. a 19. století, kdy pro Lichtenštejny pracoval architekt Josef Hardtmuth, obecně známý jako vynálezce tužky. Poslední etapa se táhne od poloviny 19. století do počátku 20. století, kdy bylo dílo rodu dotvořeno.

„Lichtenštejnové vnímali krajinu jako hospodářský celek, typický pro ně byl po mnoho generací chov koní. Jejich působení bylo ovlivněné terénem, mluvíme o komponované krajině. Valticko-lednický areál je velmi typický, jde o krajinu vodních ploch, rybníků, zahradních celků a hospodářských dvorů. To co zde vzniklo, je velmi důmyslné dílo. Kníže Jan II. z Lichtenštejna, který vládl po celou druhou polovinu 19. století až do roku 1929, povolal významného německého zahradníka a teoretika Wilhelma Laucheho, jehož dílem bylo to, co dnes dělá Zahradnická fakulta MENDELU. Zabýval se pěstováním jablek, hrušní i révy vinné,“ uvedl Knoz, který zároveň zmiňuje, že na Moravě nám zachovali Lichtenštejnové také další celky. Zejména oblast Moravského krasu, rozložené mezi dvěma poutními místy: Vranovem s lichtenštejnskou hrobkou a Křtinami. V krajině jsou dnes rozesté pomníčky lesníkům, což připomíná dobové aktivity v pěstování lesa. Mezi tím je Josefovské údolí, kde byl s lesnictvím spjatý výzkum i prezentace jeskyní. *„To, jak jeskyně vypadají dnes, je do značné míry práce Lichtenštejnů, kteří*

nechávali probourávat vstup, aby se do jeskyň dalo zajet kočárem. Krajina pro ně byla i muzeem a do adamovského údolí přiváželi z Brna první turisty,“ popisuje Knoz a zmiňuje ještě třetí areál: Litovelské Pomoraví s krajinným celkem moravského luhu. Posledním významným celkem jsou Jeseníky, konkrétně terén mezi Ovčárnou a Švýčárnou, tedy mezi dvěma bývalými lichtenštejnskými salašemi, které byly přebudovávány na horské ubytovny.

Podle Knoze se pomyslné nůžky mezi chápáním světa, jak ho viděli na jedné straně Lichtenštejnové a na druhé straně česká společnost, začaly rozevírat s modernizací na sklonku 19. století. Lichtenštejnové se postupně začali z moravské a české společnosti vydělovat a začali vytvářet vlastní státnost. *„Objevuje se problém ve vztahu tradicionality, historické kontinuity, konzervativismu a na druhé straně modernismu české společnosti. Když čteme díla Masaryka z 80. let 19. století, tak je jasně vidět, že do budoucna s monarchií ani s aristokracií nepočítá. Rok 1918 byl výročím stavovského povstání a rok vydání československé ústavy 1920 zároveň rokem výročí Bílé hory, což se stalo velmi aktuálním tématem. Výsledkem byla pozemková reforma, která Lichtenštejny postihla výrazným způsobem a dala podnět k nesváru,*“ uvedl Knoz. Mezi meziválečným Československem a Lichtenštejnskem byly navázány diplomatické vztahy až v roce 1938, a i to pouze nakrátko. *„Těch důvodů byla celá řada, protože kníže z Lichtenštejnska chtěl být po roce 1918 mezinárodním společenstvím uznán jako hlava nezávislého státu, což Československo nechtělo. Obávalo se, že Lichtenštejnové budou chtít uznat své jihomoravské državy za součást svrchovaného Lichtenštejnského knížectví, jehož vlajku vlát vidíme na některých dobových pohlednicích lednického zámku. Po druhé světové válce se problém znovu otevřel a diplomatické vztahy nebyly automaticky obnoveny. Z české strany se navrátil válkou radikalizovaný národní argument a přibyl argument sociální, pěstovaný obzvláště komunisty. Ještě před rokem 1948 došlo ke konfiskaci dalších majetků bez náhrady, což poznamenalo vzájemné vztahy na další více jak půstoletí,*“ uvedl Knoz.

Teprve budoucnost podle Knoze ukáže, zda ve vzájemných vztazích převáží to pozitivní. *„Společné dějiny se neodestanou. Jsou přirozenou součástí historie komplikovaného prostoru, jakým je střední Evropa. Myslím si nicméně, že ekonomická a kulturní spolupráce může oběma zemím přinést své ovoce. Složitá historie může být přetavena do určité formy pozitivní budoucnosti v rámci evropského společenství,*“ dodal historik.